

УДК 349.22

ПРОБЛЕМИ МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Вакарюк Л.В., к. ю. н., доцент
доцент кафедри публічного права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті доводиться, що попри відсутність у науковому обігу понять «правовий режим трудового права» та «правовий режим у трудовому праві», ці режими об'єктивно існують у нормативній площині, відповідно, можуть характеризуватись певними проблемами. Виходячи з цієї гіпотези, автор зосереджує увагу на теоретичних та практичних питаннях матеріального правового режиму в трудовому праві.

Ключові слова: матеріальний правовий режим, оптимізація правового режиму, правовий режим, реформа трудового законодавства, трудове право.

В статье доказывается, что несмотря на отсутствие в научном обороте понятий «правовой режим трудового права» и «правовой режим в трудовом праве», эти режимы объективно существуют в нормативной плоскости, соответственно, могут характеризоваться определёнными проблемами. Исходя из этой гипотезы, автор сосредоточивает внимание на теоретических и практических вопросах материального правового режима в трудовом праве.

Ключевые слова: материальный правовой режим, оптимизация правового режима, правовой режим, реформа трудового законодательства, трудовое право.

Vakaryuk L.V. THE PROBLEMS OF THE MATERIAL LEGAL REGIME IN THE LABOR LAW OF UKRAINE

The article substantiated that even though concepts of “legal regime of an employment law” and “legal regime in an employment law” are absent from the scientific parlance, these regimes are being objectively existed in the normative plane and, accordingly, can be characterized by the certain problems. Reasoning from this hypothesis, the author concentrates his attention on theoretical and practical issues of material legal regime at the employment law of Ukraine.

Key words: material legal regime, legal regime optimization, legal regime, labour legislation reform, employment law.

Постановка проблеми. Отримавши спочатку теоретичне розроблення в межах політології, категорія «режим» (точніше, «політичний режим»), поступово «перемістилася» в загальну теорію права та в окремі галузі юридичної науки (адміністративного, цивільного, земельного, міжнародного публічного та приватного права тощо). Зазначимо, що термін «правовий режим» нині широко вживається в праві – в різних словосполученнях із різними змістом та значеннями. Властива слову «режим» полісемічність дозволяє багатьом правникам застосовувати його в процесі надання характеристики об'єктам, предметам, явищам (процесам), а також суб'єктам права тощо. Відтак в юридичній термінології термін «правовий режим» використовується досить часто (іноді невиправдано часто), при цьому, як зазначає білоруська вчена Н.О. Бесецька, в окресленому аспекті можна виокремити такі дві тенденції: 1) або автори прагнуть надати цьому поняттю конкретного смислового значення залежно від контексту; 2) або ж науковці взагалі розглядають правовий режим в якості вже відомого поняття (тобто у його смислового навантаженні, змісті, структурній та ознаковій характеристиці), яке не потребує самостійного визначення. «Однак у такому разі невідоме визначається через невідоме», з огляду на що вказаному терміну надається невиправдано широкий сенс» [1, с. 28–29], що ускладнює теоретичне та практичне осмислення правового режиму,

а також його об'єктивну реалізацію в практичній дійсності.

«Правовий режим (точніше правові режими) обґрунтовано вважається одним із критеріїв поділу системи права на галузі, а отже, характеристика цієї категорії становить вагоме завдання для науковців, які проводять дослідження у сфері трудового права» [2, с. 208]. Не меншу важливість правовий режим має також і в правозастосовній площині, адже категорія правового режиму «посідає особливе місце в системі правового регулювання суспільних відносин» [3, с. 126], будучи «проміжною ланкою між нормативним актом і правозастосовною практикою» [4, с. 106]. Саме тому важливість правового режиму важко недооцінити.

Відтак нівелювання значення поняття «правовий режим», знецінення його теоретичної природи призводить до того, що ці режими в правовій системі не досягають своєї мети та лише ускладнюють правозастосовну діяльність. Специфічним чином це стосується правових режимів у трудовому праві, якому взагалі в теорії не приділяється жодної уваги (окрім наявних наукових розробок українського вченого О.А. Яковлева [5; 6]), хоча в об'єктивній дійсності існує правовий режим трудового права та правові режими у трудовому праві. Отже, актуальність зазначеного питання полягає у тому, що проблематика правового режиму, як вбачається, призводить до зниження ефективності

законодавства та його реалізації, а тому це питання, особливо в період реформування трудового законодавства, потребує більш детальної уваги фахівців у галузі трудового права України.

Ступінь розробленості проблеми. Хоча, як ми вже з'ясували, питанню правового режиму трудового права та правового режиму у трудовому праві ні вітчизняними, ні зарубіжними вченими не приділялась увага (окрім О.А. Яковлева, однак, його наукова стаття та доповідь із зазначеного питання фактично є лише вступом до окресленої проблеми), наголосимо, що проблематика правових режимів тією чи іншою мірою досліджувалась у межах міжнародного права (проблемні питання правового режиму космічного простору та об'єктів у ньому [7], повітряних перевезень [8]), кримінального права (актуальні питання правового режиму кримінальної справи та провадження [9]), цивільного та господарського права (проблематика правового режиму конфіденційної інформації [10], частки у складеному капіталі господарського товариства [11]). Безперечно, наявні дослідження проблем правових режимів різних галузей права є досить корисними для вивчення проблеми правового режиму у трудовому праві (головним чином, проблеми, що можуть бути переосмислені в контексті «світу праці»), однак, не викликає сумнівів також і об'єктивна необхідність у теоретичному аналізі саме характерних проблем правового режиму у трудовому праві, які не «перетинаються» з проблемами інших галузей права.

Метою статті є з'ясування проблематики правового режиму в трудовому праві України. При цьому, враховуючи те, що правовий режим за своєю юридичною природою поділяється на матеріальні та процесуальні правові режими, вважаємо за методологічно доцільне розглядати окремо проблематику матеріального та процесуального правового режиму. Тому в цій статті основна увага приділятиметься саме основним проблемам матеріального правового режиму у трудовому праві нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Специфіка мети та завдань правового регулювання у сфері праці, що визначені у трудовому законодавстві України, а також загальні правила та стандарти правових режимів, що вже були фрагментарно сформульовані у загальній теорії права, з одного боку, та аналіз діючого законодавства про працю й теоретичних розробок у сфері трудового права, з іншого, дозволяють виявити основні проблеми матеріального правового режиму. Вважаємо, що ці проблеми можна згрупувати таким чином:

1. Базова проблема матеріальних правових режимів у трудовому праві. Питання правового регулювання трудових відносин таким чином, щоб це регулювання відповідало потребам «світу праці» та його суб'єктам, нині вимагають посиленої уваги з боку вітчизняних фахівців з трудового права. Трансформаційний характер вітчизняної економічної, політичної гуманітарної та інших систем, що накладає свій відбиток і на право, як слушно зазначає український вчений О.А. Яковлев,

змушує науковців переглядати класичні, сформульовані ще за радянських часів погляди на зміст відносин праці, правовий статус суб'єктів цих відносин, способи і методи їх регулювання та їх співвідношення між собою тощо [6, с. 303]. Щонайперше, сьогочасний етап розвитку політичних і економічних суспільних відносин у нашій державі актуалізує питання створення оптимальних моделей правових режимів, що містять у собі відносно автономні механізми нормативного упорядкування, набувають виключно важливого характеру. З огляду на це вчені цілком справедливо звертають увагу на те, що «численні збої в правовому регулюванні значною мірою загрожують не лише реалізації офіційних державних стратегій правового розвитку, а й стають непереборною перешкодою в справі захисту конкретних прав і свобод людини і громадянина, підривають довіру населення до органів державної влади, дисгармонізують сам хід соціальних процесів у правовій сфері» [12, с. 112]. Утім, не можна вдосконалити того, що не зрозуміло. Саме тому, на нашу думку, базовою проблемою матеріальних правових режимів у трудовому праві є теоретична нерозробленість концепції цих режимів вченими-трудоваками. Уточнюючи, цю загальну проблему можна викласти в межах таких проблем:

1) неналежний рівень теоретичного осмислення матеріальних правових режимів, відсутність уніфікованого розуміння соціально-правової сутності та юридичної природи правових режимів. Як уже нами зазначалося, найбільш докладний аналіз правових режимів ученими було проведено саме на галузевому рівні. При цьому відсутнім залишається достатнє загальнотеоретичне підґрунтя цього питання, що зумовлює, як зазначає Ю.П. Пацурківський, «збільшення кількості різних підходів до розуміння сутності конструкції «правовий режим», його функціонального призначення» [4, с. 107]. Не викликає сумнівів, що різноманіття підходів до розуміння правових режимів загалом (які суперечать один одному) на загальнотеоретичному рівні фактично унеможливує галузеве осмислення правового режиму в межах трудового права;

2) відсутність теоретичних напрацювань з приводу матеріальних правових режимів у трудовому праві. Як уже нами зазначалося в постановці питання, в законодавстві про працю існує правовий режим трудового права та правовий режим у трудовому праві, який, зокрема, має і матеріальний вияв. Однак ці рівні правових режимів залишаються поза межами уваги вчених-трудоваків, незважаючи на що правові режими у трудовому праві постійно змінюються, створюються нові матеріальні правові режими. Таким чином, виникає питання про якість закріплення, зміни та скасування правових режимів у трудовому праві за умови, що ці дії законодавця, умовно кажучи, відбуваються інтуїтивно. Між тим, аналізуючи матеріальні правові режими у трудовому праві (приміром, правові режими роботи суддів, прокурорів, державних службовців, надомників, дистанційних робітників), що закріплені в чинному Кодексі законів про

працю та в проекті Трудового кодексу України, в інших нормативно-правових актах, може діяти висновку, що фрагментарність та низька якість закріплення цих режимів у нормативному вимірі безпосередньо зумовлена відсутністю чіткого теоретичного уявлення законодавця про матеріальні правові режими в зазначеній сфері права.

2. Похідні проблеми матеріальних правових режимів у трудовому праві. З огляду на те, що базовою проблемою матеріальних правових режимів у трудовому праві України є саме теоретична проблема, то похідними проблемами цих режимів є відповідний комплекс практичних проблем, що з'явилися в об'єктивній дійсності через те, що теоретична неузгодженість поглядів на певні суб'єкти, об'єкт, предмет, процеси (явища) унеможлиблює їх нормальне практичне регулювання та належне фактичне функціонування. Таким чином, до основних проблем матеріальних правових режимів у трудовому праві варто віднести таке:

1) недостатня «реалістичність» матеріальних правових режимів у трудовому праві в контексті їх розуміння, тлумачення. Ця проблема є теоретико-практичною проблемою та полягає у тому, що на відміну від процесуальних правових режимів у трудовому праві (зокрема, правові режими переміщення, переведення та звільнення працівника), що мають практичний вияв у процесі правозастосування, матеріальні правові режими, як правило, залишаються певною абстракцією, що не дозволяє їх зрозуміти в матеріалістичному розумінні, ускладнюючи методологічні пошуки у відповідному напрямі та практичній адаптації (щонайперше, у нормотворчій діяльності держави) наукових досягнень у зазначеному питанні.

Наголосимо, що розуміння правового режиму як особливо порядку правового регулювання конкретної галузі суспільних відносин відображає правове життя лише в нормативному зрізі, показує відношення нормативно-регулятивних засобів (правових норм та нормативних узагальнень) до задоволення опосередковуваних правом різноманітних інтересів суб'єктів права. При цьому, якщо зміст нормативного регулювання адекватно виражає потреби людей та організацій й правові процедури їх задоволення, то правовий режим варто визнати сприятливим, в іншому разі – несприятливим у відповідній мірі. Відтак нормативне трактування поняття «правовий режим», на думку вчених В.Ю. Панченко та І.В. Пікулевої, «виявляється безсилим для пояснення відмінностей реальної дії однакових наборів нормативно-регулятивних засобів, прикладів яких у практиці достатньо» [13, с. 15–16]. Правовий режим є функціональною характеристикою права [14, с. 8], тобто є тим, що відображає, як діє право в умовах тих чи інших обставин, який саме правовий «клімат» створює стосовно конкретних суспільних відносин. Водночас правовий режим надає правовому життю «певну спрямованість, задає курс і вектор розвитку, безпосередньо визначаючи риси і параметри правового регулювання відповідних суспільних відносин». Іншими словами, правовий режим відображає, «по-перше, ре-

альний стан правової практики, по-друге, прийоми, засоби, способи, методи, за допомогою яких досягається той чи інший результат нормативного впливу на суспільні відносини» [13, с. 15–16]. Попри це, вказуючи на те, що нереалістичне розуміння правового режиму є проблемою, В.Ю. Панченко та І.В. Пікулева в підсумках свого теоретичного дослідження не викладають власного бачення «реалістичного» виміру правового режиму, що вказує на те, що зазначена праця фактично є вступом до цієї проблеми.

Утім, зазначимо, що приведення «нереалістичної» моделі розуміння правового режиму до «реалістичної» моделі буде досяжним у теорії трудового права тоді, коли матеріальні правові режими у відповідній галузі права будуть обов'язково містити причини та мету встановлення режиму, завдання, якими буде досягатись мета цього режиму, а також безпосередній зв'язок відповідного режиму з іншими «реалістичними» правовими категоріями та із процесуальними правовими режимами, які забезпечують функціонування матеріального режиму у практичній дійсності. Зазначене може бути зрозумілим в якості методологічної проблеми викладення правових режимів у теоретичній площині, однак, зазначимо, викладене має безпосереднє відношення до практики, зокрема в частині методології викладення норм, що закріплюють правові режими в законодавчих актах про працю;

2) неякісне викладення норм трудового законодавства, що закріплюють трудові режими у трудовому праві. Через те, що в загальній теорії ще тривають дискусії з приводу розуміння структури правового режиму, правові режими в межах трудового права досить часто вміщують елементи, що не належать до їх складу, а ті, що мають бути охоплені його структурою, закріплюються законодавцем окремо. Також трапляються випадки, коли окремі елементи матеріального правового режиму ототожнюються з правовим режимом. У цих несприятливих умовах правові норми, що закріплюють матеріальні правові режими в трудовому праві, є переважно неповними (найбільш поширеною проблемою є відсутність вказівки законодавця на мету правового режиму), недостатніми та, як правило, розпорошеними по різних нормах одного й того ж самого законодавчого акта чи по різних законодавчих актах загалом.

Додатково ускладнює вказану проблему факт, що чинне законодавство не завжди позначає матеріально-правові режими у законодавстві про працю саме правовими режимами. Висновок про можливість віднесення тих чи інших норм законодавства до таких, що передбачають спеціальний порядок правового регулювання, є правовими режимами, можна зробити, лише встановивши, як правило, опосередковано викладену («очевидну») мету відповідного регулювання та інші елементи, що охоплені структурою правового режиму. При цьому, зважаючи на те, що матеріальні правові режими у трудовому праві викладаються законодавцем фрагментарно (не враховуючи цілісної структури правового режиму), а норми про той чи ін-

ший правовий режим можуть бути розпорощеними по законодавчому акту (чи мати своє «продовження» в іншому законодавчому акті), з'ясування факту існування правових режимів (а також якості його викладення) у трудовому праві є невинуватено ускладненим процесом, що зводиться нанівець саму ідею запровадження та існування правових режимів у трудовому праві України.

Висновки. Правовий режим у трудовому праві нашої держави характеризується низкою проблем, зумовлених неналежним рівнем вивчення цього питання вітчизняними юристами-трудоваками. При цьому невирішеність проблем правових режимів у трудовому праві, починаючи з теоретичного осмислення цих режимів та структурування їх теорії, призводить до того, що закріплення зазначених режимів викликає зворотний ефект – вони заплутують правове регулювання в сфері праці та ускладнюють процес реалізації режимних правил і стандартів.

Отже, вирішення проблем правових режимів – це пріоритетна проблема триваючого реформування трудового законодавства нашої держави. Поряд із тим, якщо проблематика процесуальних правових режимів у трудовому праві є більш ніж очевидною (адже цей режим має безпосередній практичний прояв – є «реалістичним»), то актуальні питання матеріальних правових режимів у зазначеній галузі права є формально «прихованими». «Прихованість» цих проблем полягає у тому, що ефективним процес з'ясування проблематики вказаних режимів є можливим лише після того, як буде з'ясоване те, що потрібно шукати. Саме тому переосмисленню правових режимів у трудовому праві (як матеріальних, так і процесуальних) має передувати комплексне з'ясування соціально-правової природи та юридичної сутності правових режимів у трудовому праві (мета, цілі, завдання, структура загалом, зразковість правового режиму та допустимі відхилення від цього зразка в процесі нормотворчої діяльності тощо), становлення відповідної теорії правових режимів, яка має бути врахована законодавцем у проекті ТК України, прийняття якого стоїть на порядку денному національного парламенту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бесецкая Н.А. Процессуально-правовой режим иностранных лиц: понятие, сущность и правовое закрепление. Конституционные права и свободы: проблемы интер-

претации и реализации в национальных правовых системах: сб. ст. междунар. науч.-практ. конф., Новополюцк, 28–29 окт. 2016 г.: в 3 т. / редкол.: И.В. Вегера (отв. ред.) и др. Новополюцк: Изд. ПГУ, 2016. Т. 3. С. 28–36.

2. Яковлев О.А. Теоретико-правові підходи до розуміння поняття «правовий режим». Правове регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: проблеми і перспективи розвитку: тези доп. та наук. повідомл. учасників VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3–4 жовт. 2014 р.). Харків, 2014. С. 207–211.

3. Мінка Т.П. Онтологічна характеристика правового режиму. Право і суспільство. 2012. № 3. С. 123–127.

4. Пацурківський Ю.П. Теоретичні проблеми розуміння сутності категорії правовий режим. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: «Право». 2013. Вип. 6. С. 105–111.

5. Яковлев О.А. Категорія «правовий режим» у трудовому праві: постановка питання і підходи до його вирішення. Право та інноваційне суспільство. 2015. № 1. С. 151–156.

6. Яковлев О.А. Теоретичні засади розуміння правових режимів регулювання трудових відносин. Актуальні проблеми трудового права і права соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасн. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27–28 верес. 2013 р.). Харків, 2013. С. 302–305.

7. Гладкий В.В. Исследование и использование космоса в мирных целях. Стратегічні пріоритети в XXI столітті: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 лют. 2017 р.). Київ: Пшонківський О.В., 2017. С. 82–86. DOI: 10.5281/zenodo.439730.

8. Остроумов Н.Н. Правовой режим международных воздушных перевозок: моногр. М.: Статут, 2015. 396 с.

9. Стельмах В.Ю. Правовой режим уголовного дела, производство предварительного расследования по которому приостановлено. Уголовно-процессуальные и криминалистические средства обеспечения эффективности уголовного судопроизводства: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (г. Иркутск, 25–26 сент. 2014 г.). Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2014. С. 209–213.

10. Дідук А.Г. Правовой режим конфіденційної інформації (комерційної таємниці) в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2000. Спецвип. С. 51–54.

11. Казанцев С.В. До питання про належність частки у складеному капіталі командитного товариства до спільної сумісної власності подружжя. Актуальні проблеми приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річн. з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова, (м. Харків, 28 лют. 2014 р.). Харків, 2014. С. 290–293.

12. Романовская В.Б., Пужаев В.В., Сутова А.Д. Оптимизация структуры правовых режимов как способ повышения их эффективности. Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. 2017. Т. 3, № 1. С. 111–122. DOI: 10.21684/2411-7897-2017-3-1-111-122.

13. Панченко В.Ю., Пикулева И.В. Реалистическое понимание правовых режимов: к постановке проблемы. Актуальные проблемы российского права. 2015. № 7(56). С. 15–20.

14. Правовые режимы: общетеоретический и отраслевой аспекты / под ред. А.В. Малько, И.С. Барзиловой. М.: Юрлитформ, 2012. 416 с.